

SOSYAL BİR HAK OLARAK SOSYAL HİZMET

Beril Tufan, Özge Özgür Sayar, Gökten Koçyıldırım
Hacettepe Üniversitesi

Hiç kimse için garanti olmayan insan hakları herkes içindir.

Uluslararası Af Örgütü

ÖZET

Sosyal hizmet kullandığı kavramlar bakımından bir insan hakları mesleğidir. Geniş anlamda insan hakları, sivil, siyasal, sosyal, kültürel ya da ekonomik olsun insanca bir hayat için “vazgeçilmezleşen” tüm hakları kapsar ve hakların her biri, sonuçta daha insancıl ve adaletli bir dünya yaratılması hedefini taşır. Ancak bu hakların uygulamaya geçirilmesinde izlenecek yöntem de hakların kendisi kadar önemli olup esasen bu hakların bir parçasıdır. Bu çalışmada evrensel insan hakları düşüncesine yönelik son yıllardaki karşı çıkışlar ile insan haklarının hayata geçirilmesindeki engeller tartışılmış, bu engelleri aşmada sosyal hizmetin önemine vurgu yapılmıştır. Sosyal hizmetin bu anlamda işlevsel olabilmesi sosyal bir hak olarak tanımlanmasına, bir diğer anlatımla hizmet ettiği ideallerin ve hakların bir parçası haline getirilerek vazgeçilmezleşmesine bağlıdır.

Anahtar Sözcükler: *Sosyal Hizmet, Sosyal Haklar, İnsan Hakları, Avrupa Sosyal Şartı*

ABSTRACT

Regarding with the concepts of the profession, social work is a profession of human rights. Human Rights, in the widest sense, include all the “indispensable” rights for a humanitarian life, regardless whether they are civil, political, social, cultural or economical. All of these rights, individually, aim to achieve a more humanitarian and just world. However, the method chosen to fulfill these rights is as crucial as the right itself and it has to be appreciated as a part of the right. In this work, the objections raised to the universal human rights idea and the barriers of this idea to be fulfilled has been discussed and the importance of social work for removing these barriers was underlined. For a functional social work practice in this manner, specification of social work as social right, in other words determination as an indispensable part of the rights, is a necessity.

Keywords : *Social Work, Social Rights, Human Rights, European Social Charter*

GİRİŞ

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından 1988 yılında sosyal hizmetin bir meslek olarak geçmişte olduğu gibi bugün de ve her zaman bir insan hakları mesleği olduğu ve olacağı kabul edilmiş ve dünyaya duyurulmuştur. Sosyal hizmet kullandığı kavramlar bakımından bir insan hakları mesleğidir. Her insanın değerli olduğuna ilişkin temel bir kabulü vardır. Amacı, toplum içinde eşitlikçi bir sosyal yapının oluşmasını kolaylaştırmaya çalışmak ve insanların onur ve haysiyetini koruyarak onlara güvence ve gelişme olanakları sunmaktır (IFSW;1988). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu (UNCHR 1992)’ na göre de insan hakları sosyal hizmet teorisinden, mesleki değerlerinden, etik kurallarından ve uygulamasından ayrı tutulamaz. Çevresi içinde birey bakış açısı ile durumu bütün olarak değerlendiren ve müdahale stratejilerinde genelde yaklaşımı uygulayan sosyal hizmet, baskıcı muamelelere karşı güçlendirme, savunuculuk ve sosyal aksiyon gibi teknikler ile insanların başa çıkma olanaklarını artırmaya çalışır. Bu süreç içinde insanları etiketlememe, kendi kararlarını vermede destekleme, onurlarını koruma, katkı ve katılımlarını sağlama ilkeleri ile hareket eder. Kuşkusuz burada ifade edilen kimi kavramlar, içinde yaşanan toplum ve kültürel ortamı içinde anlam bulacaktır. Sosyal, ekonomik ve politik yapıların kısıtlayıcı ya da geliştirici özellikleri sosyal hizmet uygulamalarına da yansımaktır. Ancak değişmemesi gereken tek şey, sosyal hizmetin insan onur ve haysiyeti korunarak sağlanması ilkesi olmalıdır.

Bu yazının amacı, sosyal hizmet uygulamalarının sosyal bir hak olarak nitelendirilmesinin önemine dikkat çekmek; insan haklarını ve uygulamasını bu yönüyle tartışmak; gelinen son noktada insan haklarının içinde bulunduğu eleştirel iklimde “evrensel” ile “yerel” çelişkisinin üstüne çıkarak uygulamada hayat bulabilmesi için sosyal hizmetin kilit rolünü açığa kavuşturmak ve sosyal hizmetin “sosyal bir hak olarak tanınması” için devletin rolünü dile getirmektir.

HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

Sosyal hizmet mesleği hem ihtiyaçların, hem sosyal adaletin hem de insan haklarının gerçekleştiricisi olarak görülmektedir. Geleneksel olarak, ihtiyacı temel alan ya da sosyal adaleti temel alan sosyal hizmet uygulamaları, hak temelli sosyal hizmet uygulamalarından daha eskidir ve kimi zaman eleştirilmiştir. Örneğin, ihtiyaç temelli uygulamalar, daha çok paternalist (ataerkil) ve iyi niyete dayalı olduğu için, adalet temelli uygulamalar ise, zorlayıcı ve cezalandırıcı olması nedeni ile eleştirilmiştir. Bu çalışmada sosyal hizmet, “hak temelli” yaklaşım ve uygulamaları bakımından ele alınmaktadır. Buğra (2005)’ya göre, hak temelli yaklaşım, uluslararası hukuktan dayanak alır ve hak sahipleri ile görev sahipleri arasındaki ilişkiyi düzenleyerek insan haklarını gerçekleştirmeyi amaçlar. Hak temelli yaklaşımda söz konusu olan; bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak bir anlamda haklarını yerine getirmektir. Böylece hak temelli yaklaşım adaletsizliği, eşitsizliği ve ihmal edilmişliği ortadan kaldırır. Hak temelli bir yaklaşım bu hizmeti “hayır” için yapmaz, o kişinin buna “hakkı” olduğu için yapar. Hak temelli yaklaşım; görev sahiplerini kendi yükümlülüklerini yerine getirmeleri için hak sahiplerini ise hak talebinde bulunmalarını sağlamak için güçlendirir.

“Hak” olarak algılanan her durum aynı zamanda “sorumluluk” kavramını da içerir. Benim bazı haklara sahip olmam, başka birilerine de benim bu haklarımı koruyabilmem ve kullanabilmem için bazı sorumluluklar yükler. Arslan (2003)’a göre de, hak kavramı görev ile birlikte değerlendirilmelidir. Örneğin “özgür olma hakkı” öncelikle “başkalarını köle yapmamak ve/veya tahakküm altına almamak” görevi şeklinde tanımlanabilir. Düşünce özgürlüğü hakkı ise, “doğruyu ve hakikati bir bedeli de olsa- söylemek” görevi olarak anlam kazanmaktadır. Kimi görev ve sorumluluklar gönüllü olarak yüklenilmiş olabilir, kimileri ise resmi ve zorunludur. Örneğin, sivil haklarımız canımızı ve malımızı gözetken bağımsız yargı organlarımızın, siyasi haklarımız, siyasi süreçlere katılma biçimlerimizi belirleyen siyasi kurumların işlerliğini gerektirir. Aynı biçimde, sosyal haklar, sosyal politika alanında işlev gören bir dizi kurumun varlığını zorunlu kılar. Bu nedenle hak tartışmalarında temel olarak, bu hakları hayata geçiren, onları hak yapan ve koruyan kurumsal yapıların görev ve sorumlulukları göz ardı edilmemelidir.

Diğer taraftan, çağdaş toplumlarda, hak kavramı, eşitlik kavramına önemli göndermeler yaparak biçimlenir. Yargı önündeki eşitlikten, bağımsız karar alma yetisine sahip bütün reşit bireylerin seçme ve seçilme haklarından söz ederiz. Ama sosyal haklar alanında eşitlik, sivil ve siyasi hakların durumunda olduğu kadar sorunsuz bir nitelik taşımaz. Bunun için de, hak eksenli tartışmalarda, eşitlik kavramının dikkatle irdelenmesi gerekir.

Eşitlik

Solas (2008 akt. Ife 2008b), ideal olarak “radikal eşitlik” fikrini savunur. Bilindiği gibi geleneksel sosyal politika düşüncesi, fırsat eşitliği ve sonuç eşitliği gibi birbirinden ayrı, birbirine karşı ve adeta birbirini sınırlayan kavramlarla ilgilenmiştir. Fırsat eşitliği ile liberal düşüncenin zayıflatıldığı, sonuç eşitliğinin ise daha çok istendiği ve bunun için daha radikal bir duruş ve daha güçlü devlet müdahalesi gerektirdiği bilinmektedir. Kuşkusuz bu iki kavramın birbirinden ayrı düşünülmesi ve birini isteyip diğerini istemememiz olanaksızdır, her ikisinin de aynı zamanda gerçekleşmesi ise bir idealdir. Dünyada yaygınlaşan yeni liberal ekonomik yapı ve yeni konservatif politik yapı içinde fırsat ve sonuç eşitliğinin aynı zamanda birlikte gerçekleşmesi de beklenemez. Bunun için ekonomik, sosyal ve politik düzenlemelerde dönüşüm gerekmektedir.

Bütün bunların yanı sıra, her şeyi tek düze, düzenlenmiş ortak bir yapı içinde sınıflamaya çalışan Aydınlanma düşüncelerinin ve modernitenin kötü bir mirası olarak, eşitlik kavramı ile aynılaşma kavramı birbirine karışmaktadır. “Eşit fakat farklı” olabilmeyi sağlamak da oldukça zordur. Modernite yaklaşımına göre, iki şey farklı ise, hangisi en iyisidir? İki farklı şey mutlaka karşılaştırılır ve karar hangisinin diğerinden daha üstün olduğuna göre verilir. Çünkü modernite her zaman en iyileri bulmaya çalışır. Her alanda mutlaka bir tane en iyi vardır. Örneğin, engelli bireyleri desteklemenin ya da çocuk koruma hizmetlerinin ya da yaşlı bakım kurumlarının en iyi şekli bulunmaya çalışılır. Böyle bir düşüncenin sonucu gelişen en “iyi uygulamayı” bulma kuşkusu (obsesyonu) , sosyal politikayı ve yönetimi sosyal sorunlar için en iyi çözümü

kahramanca araştıran bir kurtarıcı haline getirir. Oysa hiçbir zaman “yalnızca bir tane en iyi çözüm” yoktur. Farklı çözümler farklı yerlerde, farklı zamanlarda ve farklı kültürlerde en iyi çözüm olabilecektir. Bu nedenle, Solas’ın “radikal eşitlik” kavramı, temel bir fikir olarak “farklı fakat eşit” anlamıyla sosyal hizmet uygulamalarında yerini bulmuştur.

Adalet

Adalet kavramı için de benzer bir yorum yapmak olanaklıdır. Bir toplumda adil bulunan herhangi bir durum diğer bir toplumda adil sayılmayabilir. Ya da şimdi bizim kabul ettiğimiz adalet anlayışı gelecek kuşaklar için aynı anlamı taşımayabilecektir. Ancak, sosyal hizmet uygulayıcıları bu kavramın içeriği ve anlamı konusunda bilgili olmalı, farklı kültürlerde farklı adalet anlayışlarının yer alabileceğini ve bu anlayışların hepsinin de aynı değerde olduğunu kabul etmelidir.

Ife (2008 b), etik ilkelerin, hakların ve adaletin şekillenmesinde insanların yaşam deneyimlerinin gerçekleştiği ortamın önemini vurgulayarak, sosyal adaletin amacının “aktif katılımı sağlamak” olduğunu ifade eden görüşlere katılmaktadır. Solas’ın radikal eşitlik anlayışı da, benzer biçimde, sosyal hizmetten yararlanan insanların pasif bir müşteri (hizmet alıcı) gibi görülemeyeceğini, tam tersi bütün bu süreçte aktif bir katılımcı olarak katkı veren hak sahibi insanlar olarak değerlendirilmeleri gerektiğini savunmaktadır.

İnsan haklarının uygulayıcısı olarak sosyal hizmeti değerlendirebilmek için insan haklarının hangi boyutları içerdiğine bakmak yararlı olacaktır.

HAK TEMELLİ YAKLAŞIMIN EVRENSEL DIŞAVURUMU: İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCESİ

Günlük dilde yaygın olarak kullanılan “hak” kavramını tanımlamak her zaman kolay değildir. Bu nedenle de özellikle hukuk biliminde “hak”ın ne olduğunun açıklanabilmesi amacıyla birçok teori üretilmişse de bu teorilerden hiçbirisi; hak kavramının içini objektif ya da subjektif anlamda dolduramamıştır. Ancak şurası bir gerçektir ki insanlık tarihi, karnı acıkan bir bebeğin ağlamasından (Emini,2009) karmaşık devrimlerde yükselen çılgınlara kadar, hiç durmaksızın “hak mücadelesinin” farklı şekilde dillendirilme yöntemlerine sahne olmuştur. İnsanlığın bu mücadeledeki en büyük zaferi ise kuşkusuz, uzun ve yazık ki kanlı bir tarihin sonucunda (görece) evrensel bir “insan hakları” düşüncesinin yaratılabilmiş olmasıdır.

İnsan hakları ile ilgili bir tanım yapmak gerekirse Healy (2009)’e göre en basit ve temel anlamıyla, “insan hakları hepimizin sadece insan olduğumuz için sahip olduğumuz haklardır”. İnsanın iyilik durumu ile onurunu korumaya ve geliştirmeye yöneliktir, aynı zamanda da bireyleri, devletlerin insan onurunu tehdit eden standartlarına karşı korumayı güvence altına alır. İnsan hakları, evrensel, devredilemez, bir bütündür aralarında hiyerarşi yoktur, eşitlikçidir ve ayrımcılığa karşı bir duruştur.

İnsan haklarına ilişkin literatür bu hakların üç dalga ya da üç kuşak (generation) halinde geliştiğini kabul eder (Wronka 1992 akt. Ife, 2008 a). Böyle bir tipoloji insan hakları konusunu daha iyi anlamamıza yardımcı olan geleneksel bir bakış açısını göstermektedir.

Birinci kuşak insan hakları, vatandaşlık hakları ve politik haklardır. Bunların günümüzdeki şeklinin entelektüel temeli ise, 18. y.y.’daki Aydınlanma düşüncesi ve gelişen liberal politik felsefedir. İyi düzenlenmiş bir demokrasi anlayışına sahip medeni toplumlar için vazgeçilmez olan bu haklar, bireysel düzeyde olup temel özgürlüklerle ilgilidir. Bunlar, oy verme, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, vatandaşlık, yasa önünde eşitlik, din ve vicdan özgürlüğü, topluma özgür katılım, mahremiyetin korunması v.b. haklardır. Ayrıca onurlu muamele görme, ayrımcı muameleye (dini, etnik, cinsiyet v.b.) uğramama ve işkence, taciz, zorlama v.b. muamelelerden korunma hakları da burada yer alır. Görüldüğü gibi yukarıda sayılan hakların hepsi bireyler yararına korunması gereken haklardır.

Birinci kuşak haklar koruma amaçlı olduğundan “negatif haklar” ya da “doğal haklar” olarak da nitelendirilebilmektedir. Çünkü daha çok korumayı hedef alan bu hakların zorlayıcı bir yanı vardır ve devlet tarafından güvence altına alınır. Yasalar, uluslar arası bildirgeler, raporlar v.b. yazılı belgelerle, anlaşmalarla korunarak garanti altına alınmaya çalışılır. Bu hakların kötüye kullanılması, ihmali ya da istismarı yasal yünden takibat altına alınır. Ancak, bu gibi durumlarda çoğu kez söylemenden eyleme kolayca geçilemediğinden, bu hakların gerçekleşmesinden çok korunması yönünde bir anlayış gelişmiştir.

İkinci kuşak insan hakları, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar topluluğudur. Bunlar bireylerin bir insan olarak bütün potansiyelini gerçekleştirmesi için gerekli olan sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çeşitli hizmetlerden yararlanma haklarıdır. Daha çok baskı altındaki ve incinebilir gruplarla ilgilidir. Bunlar, çalışma, yeterli gelire sahip olma, konut edinme, yeterli yiyecek ve giyim sahibi olma, eğitim, yeterli sağlık hizmeti, sosyal güvenlik, yaşlılıkta onurlu muamele görme, boş zaman değerlendirme olanakları v.b. haklardır.

İkinci kuşak haklar bu günkü şekli ile 18. y.y. liberalizminden daha çok 19. ve 20. y.y. da gelişen sosyal demokrasi ve sosyalizm anlayışını temel almıştır. Bu akımların kolektivist (toplumcu) bakış açısı, devlete bireylerin ihtiyaçlarını minimum düzeyde karşılama sorumluluğunu yüklemiştir. Batı ülkelerinin politik söylemi içinde kolektivist ideoloji liberalizm ideolojisine göre daha az kabul gördüğü için ikinci ve üçüncü kuşak haklar konusunda yazılı olarak daha az anlaşma sağlanmıştır. Özellikle devletin nereye kadar sorumlu olacağı tartışma konusudur.

Diğer taraftan, ikinci kuşak haklar “pozitif haklar” olarak da nitelendirilebilmektedir. Çünkü devlete hakları korumaktan öte, bu hakların çeşitli sosyal hizmetler aracılığı ile sağlanması gibi çok daha aktif, güçlü ve pozitif bir rol yüklemektedir. Kuşkusuz bu hakların gerçekleşmesi devletin güçlü ve yeterli kaynaklara sahip olmasına bağlıdır. Bu nedenle de söz konusu haklar birinci kuşak vatandaşlık hakları ve politik haklardan daha çok tartışmalıdır ve bu hakların yasal ve anayasal garantisinin hayata geçirilmesi daha zayıftır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası (1948) insan haklarının güvence altına alınması ve gerçekleşmesine yönelik çabalar hızla gelişmiştir. Birinci ve ikinci kuşak haklar (vatandaşlık hakları ve politik haklar – ekonomik, sosyal ve kültürel haklar) her biri için iki ayrı temel yazılı anlaşma ile Birleşmiş Milletler (BM)’in insan hakları konusundaki girişimlerinde yer almıştır. Soğuk Savaş sırasında ise, bütün bu haklar, Batı Avrupa ülkeleri ile Sovyet Blok’u ülkelerinin farklı ideolojilerini yansıtır bir biçimde gelişmiştir. Şöyle ki, vatandaşlık hakları ve politik haklar batının geleneksel liberal görüşleri ile, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ise, Sovyet ülkelerinin kolektivist ideolojisi ile daha çok uyumludur.

Üçüncü kuşak insan hakları daha sonraki yıllarda, 20. y.y.’in son otuz yılında ortaya çıkmış ve BM tarafından yazılı bir anlaşma haline getirilmemiştir. Bu haklar, özellikle Asya ülkelerinden, - batının liberal görüşlerini temel alan tamamen bireyleri hedefleyen ve Asya kültüründeki ortak normları göz ardı eden insan hakları yaklaşımına karşı - yönelen eleştirilerle birlikte gelişmiştir. Söz konusu haklar, dünyadaki bütün insanların iş birliği yapmasını gerektiren konularla ilgilidir, barış içinde yaşama, dünya ticaretinden ve ekonomik gelişmeden yeterince yararlanma, dengeli ve düzenli bir toplumda yaşama, temiz su ve hava kullanma gibi çevre ile ilgili hakları v.b. içermektedir. “Ortak haklar veya dayanışma hakları” olarak da nitelendirilebilen üçüncü kuşak insan hakları, hemen bir bireye uygulanabilecek haklar değildir, daha çok bir topluluk, nüfus grubu, toplum ya da bir millet için anlam taşıyan haklardır.

İnsan haklarının yukarıda açıklanan üç grup altında toplanması bu hakların sadece daha iyi analiz edilmesine yardımcı olması bakımından önemlidir. Aynı zamanda bu grupta, hakların kronolojik gelişimini göstermesi açısından bir gösterge olarak da kabul edilebilir. Gerçekte insanların sahip olduğu hakları, bireysel haklar, ortak haklar ya da üç farklı kuşak olarak ayrı tutmak ve bunları önem derecelerine göre sıralamak olanaksızdır. Örneğin, ifade özgürlüğü hakkı birinci kuşak bir haktır, engelli bireylerin ya da diğer zor koşullarda yaşayan grupların hakları ise ikinci kuşakta yer alır. Bu grupların kendilerini politik olarak ifade etme, haklarını savunma ya da temiz bir çevrede ve yeterli ekonomik koşullarda yaşama hakkı olmayacak mıdır? İnsan haklarını bölünmez bir bütün olarak göz önünde bulundurmak ve bu hakların ülkelerin toplumsal yapılarına ve kültürlerine göre önceliklerinin değişebileceğini kabul etmek zorundayız. Çünkü bir toplumda ikinci kuşak haklardan sayılan yiyecek, giyecek ve barınma gibi haklar gerçekleşmiyorsa, bu toplumda toplanma özgürlüğünün bir anlamı olmayacaktır.

EVRENSEL İNSAN HAKLARININ “EVRENSELLİĞİNE” DÖNÜK ELEŞTİRİLER VE SOSYAL HİZMET MESLEĞİ

İnsan haklarının uygulanabilirliğinde ortaya çıkan zorluklar kanımızca iki ana engelden ileri gelmektedir. Bunlar hakların uygulanmasında karşımıza çıkan evrensel-yerel çelişkisi ile evrensel insan hakları düşüncesinin kendi içerisinde yaşadığı ve görece daha az görünür olan açmazlardır. Bu başlık altında, engellerden birincisi ve daha görünür olan evrensel yerel çelişkisine yer verilmiştir. Bu çelişkinin giderilmesinin genel insan hakları düşüncesinin uygulanmaya çalışıldığı “yerel” ihtiyaçların, sosyal hizmet uygulamalarıyla anlaşılması ve evrensel olan hakların bu doğrultuda bir bakıma “yerelleştirilmesi” ile mümkün olduğu düşünülmektedir.

Son zamanlarda evrensel insan haklarının “evrenselliği”, kim tarafından ve hangi biçimde evrensel olarak kabul edildiği tartışılmaktadır. Günümüz koşullarında geçerli olan postmodern yaklaşımın farklılıkları önemseyen ve herkes için geçerli olabilecek (evrensel) gerçeklere (universal truth) karşı çıkan duruşu, evrensel insan haklarının öngördüğü böylesine kesin sınıflamaları pek de anlamlı ve yararlı bulmadığı bilinmektedir. Evrensel insan haklarını, klasik modernitenin, her şeyin bir merkezden organize edilebileceğine ilişkin anlayışı olarak değerlendirmektedir. Bunun da olanaksızlığı kültürel görelilik (cultural relativism) gerçeği ile açıkça ortaya konmuş ve her kültürde kendine özgü farklı hakların önem kazanabileceğine dikkat çekilmiştir.

Kültürel görelilik ile uluslar arası insan hakları yaklaşımını yakınlaştırmaya çalışan bir çaba eleştirel yaklaşım çerçevesinde görülmektedir. Geuss ve diğerleri (1981 akt: Ife 2008 a)’ne göre, eleştirel yaklaşım “baskı altında ve zor durumda olan insanlar için uluslar arası insan haklarının önemini kabul eden ve aynı zamanda farklılıkları ve farklı isteklerin varlığını da göz önünde bulunduran” bir bakış açısı ile yeni bir paradigma çizmiştir. Bilindiği gibi insan hakları konusunda kolay bir yanıt yoktur ve bu konu herkes için bitmeyen, devam eden sürekli bir mücadeledir, çabadır.

Esteva ve Prakash (1998 akt. Skegg 2005)’a göre insan hakları konusundaki çalışmalar, “batının sömürgeci baskısının ve tahakkümünün bir başka görünümüdür. Bu yoldan kurulmaya çalışılan tek dünya kültürünün (global mono culture) yerel kültürleri ortadan kaldıracığına ilişkin riskler dikkate alınmalıdır”. Benzer görüşleri paylaşan Bauer ve Bell (1999) de söz konusu insan hakları rejiminin batılı olmayan ülkelerin ihtiyaçlarını tamamen karşılayıp karşılamayacağı konusundan emin olmadıklarını ve Asya kültüründe yer alan aile ve sosyal uyuma ilişkin toplumsal değerlerin genellikle batı toplumlarında, Amerika’nın da etkisiyle gelişen, bireyci ve özgürlükçü yaklaşımla karşı karşıya gelebileceğini ifade etmişlerdir. Aziz (1999) ise daha da ileriye giderek, insan haklarının batılı ülkelerin silah deposu haline gelen Üçüncü Dünya ülkelerini yola getirmek için kullanacağı bir ölçü oluşturabileceği endişesini dile getirmiştir. Buna en iyi örnek olarak da 1990 yılında Kuwait’in özgürlüğü için yapılan Körfez Savaşı’nı göstermiştir (Skeg, 2005).

Kuşkusuz, insan hakları rejiminin batı kaynaklı olması, bu hakların tüm dünyada tartışması uygulanmasını gerektirmediği gibi, batı ülkelerinin bu konuda diğer ülkeleri bir patron gibi denetlemesini de makul gösteremez. Her ülke bu konuda özgür karar vermelidir. İnsan hakları uygulamalarında, ailesel, toplumsal, ulusal ve uluslar arası olsun her düzeyde kültürel göreliliğe saygı göstermek ve kültürel duyarlılıkla hareket etmek zorunludur.

Ancak, burada bir fayda ve maliyet hesabı yapmak gerekir. Örneğin, Batı’da AIDS aşısı bulunmuşken bu hastalığın Afrika’da geleneksel yöntemlerle iyileştirilmesi beklenebilir mi? Sudan’daki etnik temizlik ve Afganistan’daki cinsiyet ayrımcılığına ilişkin insan hakları ihlallerini yok sayarak kültürel farklılıklara saygı gösterilebilir mi? Hindistan’daki bir kadının aile içi sorunlar nedeniyle üstüne gaz dökülüp yakılmasına ya da Türkiye’deki töre cinayetlerine ve kadına yönelik şiddete seyirci kalınabilir mi? Bu örneklerde de görüldüğü gibi, hak temelli uygulamalarda kültürel farklılıkların ve insan haklarının birlikte gözetilmesinin, bu konuda söylemlen eyleme geçilmesinin, o kadar da kolay olmadığı açıktır. Çünkü her durum kendi koşullarında bir anlam taşımaktadır. Ancak, hak temelli sosyal hizmet uygulamalarında vazgeçilemez olan kimi haklar toplumsal koşullardan ve kültürden bağımsızdır. Bunlardan en önemlisi de kuşkusuz insanın onurlu yaşam hakkıdır.

Bunun yanında, evrensel insan haklarının “Batı kaynaklı olması”, onu dünyanın geri kalanı için değersiz, gereksiz ya da imkânsız kılmak için yeterli bir gerekçe değildir. Burada tartışılması gereken evrensel insan haklarının varlığı sorunu değil uygulanmasındaki güçlükler olmalıdır. Kuşkusuz, evrenseli belirleme iddiasındaki değerler dizisinin, yerel kültürel değerlere uygulanması sorun yaratacaktır. Ancak buradaki sorun Ife (2008a)’nin de ifade ettiği gibi insan hakları kavramının kendisinden değil, pratikteki yansımalarından kaynaklanmaktadır. Hakların pratikteki yansıması olan “ihtiyaçlar”, “kültüre göre” farklılaşabilmektedir. Örneğin, “eğitim hakkı” kültürel farklılık fark etmeksizin, tüm insanların “daha iyi” yaşayabilmeleri için oldukça iyi niyetle kabul edilen bir haktır. Dolayısıyla bir çocuğun “eğitim hakkı” genel ve herkesi kapsayan bir hak olmakla birlikte, onun örneğin kendi yetenekleri çerçevesinde bir okula devam etmesi bir ihtiyaçtır. Yani, evrensel olan bir hakkın uygulanabilmesi için, o hakkın gerçekleşmesine dönük “ihtiyaçları” gözden geçirmek gerekir. Bu ihtiyaçlar şüphesiz, kültüre ya da herhangi bir bağlama göre farklılaşacaktır. Dolayısıyla kültürel göreliliğin de konusu değişen ihtiyaçlardır. Burada evrensel ve yerel olan arasında çatışma olduğunu varsaymak yerine, ihtiyaçların farklılaştığını ve bu ihtiyaçları gözetmeden hakların uygulanmasında güçlükler çıkacağını kabul etmek gerekir. Haklar evrenselken ihtiyaçlar kültürel ya da yereldir. Bu bakımdan, haklar kapsayıcı ya da kuşatıcı olabilir, hakların uygulamadaki karşılığı olan ihtiyaçları anlamak için “kültürel duyarlılığa ve bilgiye” gereksinim vardır. Sosyal hizmetler, bunu anlamada kilit bir role sahiptir. Sosyal hizmetler, birebir insan ilişkisi kurması, sosyal adaleti gerçekleştirme misyonunu taşıması ve insan haklarını uygulamayı amaç edinmesi nedeniyle, insan haklarının, evrensel ve yerel

(kültürel) çatışmasını yaratmadan uygulanmasını sağlayabilir. Politik düzeyde anlaşılmayan/algılanamayan değerler, sosyal hizmetin “doğrudan uygulamaları” yoluyla anlaşılabilir ve “dolaylı uygulamalarıyla” gerçekleştirilebilir. Unutulmamalıdır ki, eşitlik ve sosyal adalet kavramlarından doğan insan hakları düşüncesinin “ihtiyaçlar ve özel olarak kültürel ihtiyaçlar” gözetilmeksizin uygulanması gerçekçi ve mümkün görünmemektedir.

EVRENSEL İNSAN HAKLARININ UYGULAYICISI VE SOSYAL BİR HAK OLARAK SOSYAL HİZMET MESLEĞİ

Daha önce de belirtildiği gibi insan haklarının uygulamasında ikinci engel, evrensel insan hakları düşüncesinin kendi içerisinde yaşadığı ve görece daha az görünür olan açmazlardır. Şöyle ki, evrensel anlamda bir bütün olan insan haklarının çeşitli nedenlerle kuşaklara ayrılması da uygulanabilirlik açısından başka sorunlara yol açabilmektedir. Burada, sosyal hizmet mesleğinin bu konudaki rolü ve bu çelişkilerin giderilebilmesi için sosyal bir hak olarak tanımlanmasının gerekliliği ele alınmıştır.

Evrensel insan haklarına ilişkin literatürde birinci kuşak hakların her zaman diğerlerinden daha çok tartışılmış (dominant) olduğu görülmektedir. Vatandaşlık hakları ve politik haklar üzerindeki bu yoğunlaşmanın çeşitli nedenleri, Ife (2008)’nin de açıkladığı gibi, 18 y.y.’dan bu yana süren Batı Ülkelerindeki baskın liberal demokrasi anlayışının bir yansımasıdır. Bu haklar üzerinde yoğunlaşma, devletin sağlık, eğitim, sosyal refah v.b. hizmetlerini sınırlamasına karşın, birinci kuşak haklara ilişkin iyi raporlar yazabilmesini engellemekte ve politik olarak da devletlerin işini kolaylaştırmaktadır.

Diğer taraftan, insan hakları hareketi, insan hakları kampanyaları hatta “Uluslar arası Af Örgütü” genellikle birinci kuşak hakları öne çıkarmaktadır. Sağlık, eğitim, sosyal hizmetler, temiz hava gibi konular daha geride kalmaktadır. Son yıllarda bu örgütler insan haklarına ilişkin görüşlerine ve eylemlerine ilişkin sınırları genişletmişlerse de, halkın gözünde daha çok vatandaşlık haklarının ve politik hakların savunucusu olarak anlaşılmaya devam etmektedirler.

Birinci kuşak haklar yasalar, anlaşmalar, kurallar tarafından görece daha somut hale getirildikleri ve hukuk metinlerinde bu tip hakların ihlaline yönelik somut düzenlemelere daha fazla yer verildiği için bu hakların savunucusu daha çok hukukçular ve özellikle de avukatlardır. İkinci kuşak haklar ise, hukuksal garantiden daha fazlasını gerektiren karmaşık (kompleks) bir yapılanma içinde olduğundan, politika geliştirme ile politik değişmeye dayalı olup sosyal hizmetlerin (insani hizmetlerin) etkili bir biçimde düzenlenmesi ve sunulması ile ilgilidir. Bu nedenle, hukukçuların alanından daha çok insani hizmet sunan mesleklerin özellikle de sosyal hizmet uzmanlarının mesleki sınırları içinde yer alır. Üçüncü kuşak haklar ise, daha çok ekonomistlerin, politikacıların, çevrecilerin ve toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının hizmet alanı içindedir. Bu nedenle, ikinci ve üçüncü kuşak hakların hayata geçirilmesindeki zorluğun tersine; bu hakların kötüye kullanılması birinci kuşak haklara göre daha kolaydır ve izleme, yasal yaptırım bakımından ülkelere ve kültürlere göre de daha çok farklılık ve esneklik göstermektedir.

Ife (2008 a) birinci kuşak hakların daha baskın olması konusunda cinsiyetçiliğin de önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Şöyle ki, birinci kuşak haklar, birçok geleneksel erkek rolünü savunmakla ilgilidir. Toplum içinde ve çalışma hayatında daha çok fonksiyonel olan vatandaşların haklarının korunması, bir bakıma erkeklerin haklarının korunmasıdır. Birçok kadın için insan hakları ihlalleri toplum içinde ve politik alanda değil ev ortamında gerçekleşmektedir. Aile içi şiddet, tecavüz, istismar, ekonomik bağımlılık, topluma katılmama ve kendini ifade edememe v.b. durumlar ailede yaşanmaktadır. Oysa baskın olan birinci kuşak haklar bunları içermemekte ve batının ataerkil liberal yapısı içinde erkek egemen bir bakış açısını temsil etmektedir.

Özetle, “hak” kavramının içeriğinin belirlenmesindeki zorluk; insan hakları bakımından her bir hak türünün ya da hak gruplarının kavramlaştırılmasında da karşımıza çıkmakta, kimi zaman bu tanımlama çabası nedeniyle hakkın niteliğinin ya da ait olduğu yerin değiştiği yanılgısına düşülebilmektedir. Uluslar arası kuruluşların, biraz da toplumsal gelişmelerin etkisiyle yayımladığı belge ve anlaşmalar da bu yanıltıcı imgeyi körükleyebilmektedir. Söz gelimi, Birleşmiş Milletler 1948 yılında “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”ni 1966 yılında ise “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslar arası Sözleşmesi”ni yayımlamıştır. Keza, Avrupa Konseyi’nce 1950’de kabul edilen ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni, 1961’de “Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi” (Avrupa Sosyal Şartı) izlemiştir. Bu durum, ister istemez ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sanki temel insan haklarından farklı bir hak düzleminde yer aldığı yanılsamasını da beraberinde getirmektedir. Bunun önüne geçilmesi için ise, örnek olarak verilen sonraki tarihli sözleşmelerden her ikisinde de bir öncekilere atıf yapıldığı ve sosyal hakların “doğal insan haklarının bir parçası olduğu ve onlardan türediği” tespitine yer verildiği görülmektedir.

Sonuç olarak insan haklarının artık sadece -birinci kuşak haklardan- vatandaşlık hakları ve politik haklardan ibaret olmadığını, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile ortak hakların da en az ve belki de bundan daha çok önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Sosyal hizmetin sosyal bir hak olduğunu savunan bu çalışmada sosyal hizmetin insan hakları içindeki yerine bakıldığında, her üç başlık altında da koruyucu, savunucu, güçlendirici sosyal hizmet uygulamalarına gereksinim olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, sosyal adalet ve sosyal eşitlik için, daha çok harcama gerektiren ikinci ve üçüncü kuşak hakların hayata geçirilmesi ile sosyal hizmet programlarının bir hak olarak tanımlanması gerekir. Böyle bir tanımlama da devletin bu hakları karşılaması için gerekli yatırımları yapmasını zorunlu kılar.

Yirmi birinci yüzyılın başından (2000 yılından) bu yana sosyal hizmet mesleğinin uluslar arası kabul gören tanımına göre sosyal hizmet, “sosyal değişmeyi, insan ilişkilerinde sorun çözmeyi ve insanların iyilik halini geliştirmek için onları güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi sağlamaya çalışır. İnsanların çevreleriyle etkileşimlerinde ortaya çıkan sorunları değerlendirip bunlara müdahale ederken, insan davranışı ve sosyal sistem kuramlarını kullanır. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmet uygulamaları için temel oluşturur”.

Sosyal hakların temel amacı da toplumda sosyal adaletin sağlanmasıdır. Bir toplumda korunma altına alınan sosyal hakların tam anlamıyla sağlanmasının umulması, belki de en çok ‘sosyal adalet’in gerçekleşmesi umuduyla ilgilidir. Sosyal adalet, Altay (1983:406) tarafından; “ Toplum içinde ekonomik, sosyal,kültürel ve siyasal yönden yoksul, mahrum ve zayıfların doğrudan doğruya ve bizzat toplum tarafından korunması” olarak tanımlanmıştır. Barker (2003:451)’a göre ise sosyal adalet, “Toplumun tüm bireylerinin temel haklara, korumaya, fırsatlara, yükümlülüklere ve sosyal kazanımlara sahip olduğu ideal düzen”dir. Birisi yöntemi, diğeri ise sonucu ifade eden bu iki tanımın ortak özelliği bir “ideal”den bahsediyor olmalarıdır. Buna göre, sosyal adalet, bilhassa toplumsal, kültürel, siyasal haklarla - yani ikinci kuşak haklarla - yakından ilgilidir. Kâğıt üzerinde son derece retorik duran sosyal adalet düşüncesinin en büyük sorunu ise –diğer tüm idealler gibi – ‘bu ideale nasıl ulaşılacağı’dır.

Sosyal hizmet uygulamaları üç kuşak hak grubu için de gereklidir. NASW (1996) Code of Ethics’in ilk cümlesi bu konuyu özetlemektedir. Buna göre, “sosyal hizmet mesleğinin temel misyonu, tüm insanların iyilik halini geliştirmek ve her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmaktır”. İnsan haklarına ilişkin bildireler bu misyonu bir bütün olarak içinde barındırmaktadır. Bu nedendir ki sosyal hizmet insan haklarının tüm alanlarında etkili bir görev üstlenmesi beklenen bir meslektir.

Tuncay ve Akbaş (2008)’a göre, geride kalan yüzyılın başlarında yaygınlaşan sosyal hizmet mesleğinin en temel varsayımı, insan hakları ihlallerine karşı mücadele etmektir. Yüzyıllarca dinsel bir kurguda ve geleneksel yöntemlerle sunulan sosyal yardım anlayışlarına bir tepki olarak kendini daha bilimsel ve profesyonel bir biçimde tanımlayan sosyal hizmet mesleğinin bu tepkisini insan hakları ihlalleri çerçevesinde açıklamak gerekir. Yani, kişinin vicdanını rahatlatma, herhangi bir otoritenin hayırsever duygularını tatmin etme veya öte dünyaya dair bir yatırım aracı olarak görülen sosyal yardım anlayışları, insanları özgürleştirmeyi değil köleleştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, insanlığın en duyarlı taraflarının sömürüldüğü bu noktada, sosyal hizmet mesleği sosyal yardım uygulamalarını bir özgürleştirme aracı olarak yeniden tartışmaya açmıştır. Yani, birtakım haklardan yoksun olan insanların bunları elde etmeleri, özellikle 1945 sonrası dönemde uluslar üstü düzeyde hızla gelişen hukuki ve bilimsel yaklaşımlarla bir “hak” olarak görülmeye başlanmış ve yoksun insanların bu durumlarından ötürü çeşitli biçimlerde sömürülmesine karşı çıkmıştır.

Şüphesiz, sosyal hizmetin insan haklarının uygulayıcılığını üstlendiğini iddia etmesi akla hemen şu soruyu getirmektedir: “sosyal hizmet bunu nasıl ya da hangi argümanlarla başarmayı hedeflemektedir?”. İnsan hakları düşüncesinin kurmayı arzuladığı bireysel ve toplumsal sonuçlara ulaşmak için sosyal hizmet mesleği, mikro (birey ve aile), mezzo (grup ve gruplar arası) ve makro (toplumsal ve politik) düzeylerde bireyle çalışma, grup ve örgütlerle çalışma ve toplumla çalışma yöntemleri ile danışmanlık, kaynak yönetimi, yönlendiricilik, eğiticilik gibi etkinlikleri aracılığıyla katkı vermeye çalışmaktadır. Bu makalede, sosyal hizmetin her düzeyde gerçekleştirmeye çalıştığı bu kapsamlı etkinlikler, insan haklarının hayata geçmesi bakımından önemli sayılan sadece üç kavram çerçevesinde ele alınmıştır: güçlendirme, savunuculuk ve sosyal aksiyon.

Güçlendirme, sosyal hizmet mesleğinin temel kavram ve amaçlarından biri olarak “sosyal adaleti gerçekleştirme”nin olmazsa olmazıdır. Barker (2003) güçlendirmeyi “bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumların bireysel, kişiler arası, sosyo-ekonomik ve politik güçlerini artırmak ve koşullarını iyileştirme yönünde etkilemek için yardım etme süreci” olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu süreç, “güçsüzlerin” kalıcı bir sınıfsal topluluk olarak kalmaması yönündeki çabasıyla, insan haklarının uygulamadaki yansımalarındandır. Doğrudan ya da dolaylı uygulamalarında “güçlendirmeyi” temel alan sosyal hizmet mesleği; evrensel insan haklarını uygulanabilir kılmaktadır. Aynı şekilde, sosyal hizmet mesleği, “haksızlığa

uğramışların” savunuculuğunu üstlenmektedir. Sosyal hizmetin temel rollerinden biri olarak savunuculuk, yine hak temelli bir perspektifle haksızlığa uğramışların haklarını onlar adına ya da onlarla birlikte savunmayı içerir. Bu anlamda, sosyal hizmet, haklardan aldığı güçle ve bu hakları gerçekleştirmek için “savunuculuk” yapmaktadır. Sosyal hizmetin savunuculuk işlevini gerçekleştirdiği temel yöntemlerden biri ise “sosyal aksiyon”dur. Sosyal aksiyon, güç ilişkilerinin tam karşısında “dezavantajlı ya da incinebilir” nüfus grupları için “eylem odaklı” çalışmayı öngörmektedir. Boykot, protesto, yüzleştirme, arabuluculuk gibi rolleri içerdiğinden sosyal hizmet uzmanlarını genellikle zor durumda bırakmaktadır (Zastrow, 2004). Bu yöntemde kaynakların ve gücün yeniden dağıtılması, sesleri duyulmayanların seslerinin duyurulması (Corliss ve Corliss, 1999) amaçlandığından insan hakları savunuculuğunun en şiddetli ve radikal biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda sosyal hizmet uzmanları yalnızca insan haklarının gerçekleştirilmesi için bireylere yardımcı olmakla kalmayıp, toplulukları bilinçlendirme ve “talep ettirebilme” gücüne sahip olmaktadır. Ancak şüphesiz bunu gerçekleştirebilmek için sosyal hizmetin devlet tarafından “sosyal bir hak olarak” tanınması ve taleplerin meşru bir zeminde yapılmasına olanak tanınması gerekmektedir.

SOSYAL BİR HAK OLARAK SOSYAL HİZMETİ TANIMADA DEVLETİN GÖREVİ

Bilindiği gibi sosyal hizmetin tarihsel kaynağında dinsel inanış ve değerler bulunmaktadır. Yoksullara yönelik geleneksel sosyal yardımlar, gönüllülük temelinde gelişmiştir. Sosyal hizmetlerin gelişip kökleşmesi ve profesyonelleşmesi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal devlet anlayışının kurumlaşma süreci ile birliktedir. Bu anlayış, sosyal hizmetler açısından devlete önemli görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Günümüzde, sosyal hizmetlerin vatandaşlara bir hak olarak verilebilmesi için devletin bu hizmetleri görev olarak üstlenmesi ve kapsamlı bir refah sistemi içinde günün değişen koşullarına göre geliştirmesi beklenmektedir. Karataş (2002)’a göre, sosyal hizmet insan haklarının son halkada tamamlanmasında önemli roller üstlenmektedir. Hak ve özgürlüklerin tanınması ve genel düzeyde gerçekleştirilmesi sağlansa bile; yoksulun, özürünün, işsiz bu haklardan yararlanması, ancak sosyal hizmet programları ve müdahaleleriyle olanaklıdır.

Sosyal hizmete ilişkin tüm profesyonel etkinlikler insanların ihtiyaçlarına yönelse de insanların hakkı olduğu için gerçekleştirilir. Birleşmiş Milletler’in kaynaklarına göre de sosyal hizmetin ilgilendiği her temel ihtiyaç, eşdeğer bir pozitif hakka dönüştürülebilir. Örneğin çocuk yuvasında uyumsuz davranışlar gösteren bir çocuğun davranışları, erken çocukluk döneminde yeterli sevgi içeren bir ortamda yetiştirme hakkının ihlali olarak tanımlanabilir (Şahin 2002). Bu nedenle hak ihlallerine karşı durmak ve bir hakkın kullanımı önündeki engellerin kaldırılmasında etkin rol almak sosyal hizmet mesleğinin sorumluluğudur. Böylece, yerel düzeyde insan haklarına olan duyarlılık ve sosyal devletin zayıflayan fonksiyonları sosyal hizmet mesleği ve sosyal hizmet uygulamaları aracılığıyla güçlendirilebilir. Çünkü sosyal devlet, her ne kadar tüm vatandaşlarına “eşit yaklaşımı” ve onlara “ulaşmayı” amaç edinse ve tüm iyi niyetiyle insan haklarını ülke genelinde sağlamayı hedeflese de “yerel kaynaklar” olmaksızın bunun gerçekleştirilmesi bir hayaldir. Sosyal hizmet mesleği bu anlamda da pratikte insan hakları söyleminin zayıflamasının başlıca nedenlerinden olan yerel ya da kültürel uyumsuzlukları giderecek uygulamaları gerçekleştirme potansiyeline sahiptir.

Yasal Dayanak

Sosyal hizmetin bir “hak” olarak algılanması fikrinin en somut yansıması, Avrupa Konseyi’nin temel belgelerinden olup ilk olarak 1961’de kabul edilen ve daha sonra 1996’da gözden geçirilerek genişletilen “Avrupa Sosyal Şartı” (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi)’dir. Şart’ın ilk hali Konsey’in bütün üyeleri tarafından kabul edilmiştir. Gözden geçirilmiş halini ise halen imzalamamış olan ülkeler bulunmaktadır. Türkiye ise, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’nı (çalışma hayatı ve ücretle ilgili bölümlere kısmi çekinceler koyarak da olsa) 2004 yılında imzalamış ve 2007’de onay kanunu Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Birinci kuşak hakların yukarıda kısaca değinilen uygulamadaki baskınlığına uygun şekilde sadece politik ve sivil haklara yönelik olarak imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ardından kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı, tamamen ikinci kuşak haklarla ilgilidir. Bunun yanı sıra, başlangıç bölümünde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne ve kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ya da kültürel olsun insan haklarının bir bütün olduğu fikrine atıf yapmaktadır. Şart’a göz geçirildiğinde ise çalışanlardan, engellilere kadar toplumda “dezavantajlı” durumda bulunan veya bulunabilecek birey ya da grupların sosyal iyileşmesinin sağlanması amacıyla geniş haklarla donatıldığı görülmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı'nı sosyal hizmet ve bu çalışma bakımından benzerlerinden farklı kılan şey ise, 14. maddesidir. Gerçekten, Şart'ın birinci bölümünde “Herkes sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir” şeklinde düzenlenen “Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı”, ikinci bölümde detaylı olarak ele alınmış ve Şart'ın 14. Maddesine;

Âkit Taraflar Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

1- Sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak, toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri teşvik etmeyi ya da sağlamayı;

2- Bireylerin ve gönüllü ya da diğer örgütlerin bu tür hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesine katılmalarını özendirme;

taahhüt ederler.

şeklinde yansımıştır. Burada Sosyal Hizmet yöntemlerinin açıkça zikredilmesi, sosyal refah haklarının tam anlamıyla yerine getirilebilmesi için günü kurtaran ya da başka amaçlar güden yöntemlerin kullanılmasının yeterli görülmediğini ve bu hizmetlerde bireyin özgürleştirilmesi ve her durumda sosyal adaletin sağlanması amacıyla güden sosyal hizmetin yöntemlerinden yararlanılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, sosyal hizmet mekanizması, sosyal refah hakkının yerine getirilmesi bakımından “vazgeçilmezleşmekte” bu bağlamda sosyal refah hakkının içerisinde sağlanması gereken bir hakka dönüşmektedir. Temel hak ve hürriyetlere ilişkin olduğu şüphe götürmeyen Avrupa Sosyal Şartı'nın, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90/son maddesi uyarınca, iç hukukumuz bakımından “kanun üstü” bir konumda olması, bu hakkı pozitif (uygulanan) hukuk bakımından somutlaştırmakta ve daha da anlamlı kılmaktadır.

SONUÇ

Eleanor Roosevelt'in insan haklarına ilişkin düşüncesini özetleyen şu sözler bugün de üzerinde daha fazla düşünmemizi gerektirmektedir. Roosevelt (akt.Witkin 1998)'e göre, “Bütün bunlardan sonra insan hakları gerçekten başladı mı? Evimize en yakın küçük yerleşim yerlerinde - öyle yakın öyle küçük ki dünyadaki hiçbir haritada görünmeyecek kadar yakın ve küçük yerleşim yerlerinde - yaşayan insanların dünyasında; içinde yaşadığı komşuluk; devam ettiği okul; çalıştığı fabrika, tarla ya da iş yerinde; ayrımcılık olmaksızın her erkek, kadın ve çocuk eşit adalet, eşit fırsat ve eşit haysiyete sahip oluncaya kadar, bu haklar buralarda bir anlam taşıyana kadar, hiçbir yerde küçük bir anlam taşımayacaktır.”

Bu çalışmada, sosyal hizmetin insan haklarının uygulayıcısı olmasından hareketle, hak ve hak temelli yaklaşım kavramlarının içeriği tartışılmış, insan hakları düşüncesinin bu yaklaşım temelinde eşitlik ve sosyal adalet gibi ideal amaçları gerçekleştirmek üzere batı merkezli bir ideoloji olarak doğuşu ve kronolojik gelişimi incelenmiştir. Böyle ideal amaçları taşıyan bir değerler dizisinin neden tam anlamıyla uygulanamıyor olduğu ise sosyal hizmetin temel sorularından biri olarak ele alınmıştır.

Bu çerçevede, insan haklarının tam anlamıyla hayata geçirilmesindeki ilk engel, “genel ve evrensel” olarak kabul edilen, bu nedenle de soyut kavramlar şeklinde kağıda dökülen değerlerin; gerçek hayatta ve somut olarak hissedilen “yerel” ihtiyaçlarla her zaman uyum sağlamamasıdır. Ancak bu durum, tüm insanların iyilik halini gözetken evrensel insan hakları düşüncesinden vazgeçilmesi peşin hükümünü doğurmamalıdır. Aksine, bu engelin nasıl aşılabileceği diğer bir anlatımla evrensel olarak tanınan hakkın nasıl “yerelleştirileceği” üzerinde durulmalıdır. Bu anlamda sosyal hizmet mesleği stratejik bir araç olma niteliğindedir.

İkinci engel, bir bütün olduğu üzerinde kuşku olmayan insan haklarının, kendi içerisinde kronolojik nedenlerle gruplara ayrılmasıyla, daha sonraki tarihlerde kabul gören ve daha “maliyetli olan” ikinci ve üçüncü kuşaktaki hakların, birinci kuşaktakilere göre daha geri planda kalmasıdır. Uygulamada da birinci kuşak haklar üzerinde daha çok tartışıldığı ve bu hakların ihlaline yönelik daha etkili yöntemlerin geliştirildiği göze çarpmaktadır. Oysa, eğer insan hakları bir bütünsel, bu hakların tam olarak hayata geçirilebilmesi için tüm kuşaklardaki hakların da tam anlamıyla yerine getirilebilmesini sağlayacak yöntem ve stratejilerin içeriklerinin belirlenmesi gereklidir. Bu çerçevede sosyal hakların karşılanması da, ancak etkili sosyal destek ve sosyal hizmet mekanizmalarının varlığı ile mümkün olabileceğinden, Avrupa Sosyal Şartı'nda Sosyal Refah hizmetlerinden yararlanma bakımından “Sosyal Hizmet”e vurgu yapılmış olması anlamlıdır.

Sonuç olarak belirtilmelidir ki, vatandaşların sosyal refah hizmetlerinden yararlandırılması, sosyal adalet fikrinden başka bir amaç barındıran herhangi bir itici nedenle değil, sırf bunun bir “hak” olması ile

ilgili olmalıdır. Bunun için de, yaklaşımı ve paradigması bu kalıplardan türeyen etkili bir sosyal hizmet mekanizmasının kurulması, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasının vazgeçilmezidir. Nasıl ki, “bağımsız ve tarafsız” bir mahkeme teşkilatı kurulmaksızın “adil yargılanma hakkı” bir temenniden ibaret kalmaya mahkûmsa, sosyal hizmetin bilimsel gerekleri yerine getirilmeksizin sosyal refah hizmetlerinin tam anlamıyla sağlanması da olanaksızdır.

KAYNAKÇA

- Altay, Ş. (1983). Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü. Bilgi Yayınevi
- Arslan, A. (2003). “Yoksulluk Yardım Müslümanlık”, Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı. İHD ve TİHV Yayını s:80-91.
- Barker, R.L. (2003). The Social Work Dictionary. New York: NASW Press
- Buğra, A. (2005) Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği İçin Hazırlanan Raporu.
- Corliss, L.A ve Corliss, R.A. (1999). Advanced Practice in Human Service Agencies. USA:Wadsworth Company.
- Emini,M.Ehttp://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/M.EMİN%20EMİNİ/203216.pdf (Son erişim tarihi 05.09.2009)
- Healy, M.L.(2009) “Exploring the History of Social Work as a Human Rights Profession”. International Social Work. 51(6):735-748
- Ife, J. (2008 a) Human Rights and Social Work Towards Righ-Based Practice. Revised Edition, Cambridge University Pres.
- Ife, J. (2008 b). “Comment on John Solas: What are we Fighting For?” Avustralian Social Work, 61, 137-140.
- Karataş, K. (2002). “İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet” Değişen Türkiye’de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler. SHU Derneği Yayını No: 006 s. 150-156
- National Association of Social Workers (1996). Code of Ethics. Washington, DC: Author.
- Skegg, A.M. (2005). “Human Rights and Social Work: A western Imposition or Empowerment to the People”. International Social Work. 48(5):667-672.
- Şahin, F. (2002). “İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet İlişkisi” Değişen Türkiye’de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler. SHU Derneği Yayını No: 006 s. 142-149.
- Tuncay, T. ve Akbaş, E. (2008). “İnsan Hakları Düşüncesi ve Sosyal Hizmet Uygulamaları” Sosyal Hizmet, SHU Der. Yayını, Ocak s:44-48.
- UNCHR (1992). Teaching and Learning About Human Rights. New York: Author.
- Witkin L.S. (1998) “Human Rights and Social Work”. Social Work. 43:3 p.197.
- Zastrow, C. (2004). Introduction to Social Work and Social Welfare. USA: Thomson Brooks/Cole.